

УДК 336.741

Сороківська З. К.,*кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи ТНЕУ*

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ РОЗДРІБНИХ РОЗРАХУНКОВИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГРОШОВИЙ ОБІГ

У статті розглянуто сутність банківських роздрібних розрахункових послуг їх особливості. Здійснено порівняльну характеристику різноманітних платіжних інструментів. Обґрунтовано вплив розвитку роздрібних банківських розрахункових послуг на грошовий обіг та економіку загалом.

Ключові слова: роздрібні послуги, роздрібні розрахунки, платіжні засоби, електронні гроші, депозитні гроші, банківські картки.

В статье рассматривается сущность банковских розничных расчетных услуг их особенности. Осуществлена сравнительная характеристика различных платежных инструментов. Обосновано влияние развития розничных банковских расчетных услуг на денежное обращение и экономику в целом.

Ключевые слова: розничные услуги, розничные расчеты, платежные средства, электронные деньги, депозитные деньги, банковские карточки.

The article deals with the nature of retail banking settlement services their features. The comparative characteristics of different payment instruments. The influence of retail banking settlement services on the circulation of money and the economy in general.

Keywords: retail services, retail payments, payment means, electronic money, deposit money, bank cards.

Постановка проблеми. Роздрібний банківський бізнес є одним із важливих напрямів у функціонуванні переважної більшості банківських установ, який може виступати як істотно за значущістю джерело залучення ресурсів, а також бути перспективним варіантом розміщення коштів банками для отримання високого фінансового результату. Поряд з цим в умовах розвитку економіки та зростаючого товарообороту важливого значення набувають методи здійснення розрахунків фізичних осіб і функціонування платіжних систем.

Стан сучасної системи роздрібних розрахунків свідчить про поступове скорочення частки готівкових і зростання безготівкових розрахунків. У зв'язку з тим, що відбуваються зміни у співвідношенні платіжних інструментів у структурі роздрібних розрахунків, постає питання про те, який вигляд матимуть сучасні банківські роздрібні послуги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зазначити, що діяльність банківських установ на ринку банківських послуг є предметом наукових досліджень і розглядається в роботах таких вітчизняних та закордонних учених-економістів, як А. А. Андреев, О. В. Васюренко, У. М. Гулієв, О. В. Дзюблук, А. Ю. Викулин, А. В. Верников, Ю. В. Головін, С. А. Гур'янов, Гюнтер Асхауер, Гроз'єан Рене Клаус, А. Н. Іванов, А. А. Казімагомедов. Визначаючи теоретичну та практичну цінність вказаних досліджень, певне коло теоретичних та методологічних питань з обраної проблематики все ж таки потребує подальшого розвитку. Зокрема, потребують дослідження види платіжних інструментів, які використовуються при здійсненні банківських роздрібних розрахункових послуг, вплив роздрібних розрахункових послуг на грошовий обіг.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження сутності банківських роздрібних розрахункових послуг, їх особливостей та перспектив подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Найбільший масив трансакцій у національних платіжних системах пов'язаний із роздрібними платежами. В багатьох країнах із розвинутою ринковою економікою і банківською системою частка розрахунків готівкою в сукупному грошовому обороті не перевищує 3–8%. Це досягається в результаті зарахування доходів фізичних осіб на рахунки в банках. Заробітну плату готівкою у США, Англії, Франції, Канаді отримують, відповідно 1; 10; 10 і 5% населення [1, с. 77]. Розрахунки за товари і послуги в цих країнах в основному здійснюються у безготівковій формі із використанням чеків, переказів, кредитних карток.

В Україні безготівковий платіжний оборот є основним і становить близько 72% [2]. Однак кошти, які перебувають в особистісному володінні населення, становлять незначну його частину.

Поява нових видів фінансових послуг і технологій у міжнародній практиці призвело до спеціалізації платіжних систем на великих строкових і малих безстрокових платежах. Більша частина трансакцій на дрібні суми пов'язана із роздрібними платежами, розрахунки за якими, як правило, здійснюються автоматизованими кліринговими системами. Розвиток роздрібних платежів сприяв появі платіжної інфраструктури і роздрібних розрахункових послуг і, як наслідок, скорочення готівкового грошового обігу.

Банківські роздрібні розрахункові послуги, як правило, послуги, що спрямовані на обслуговування дрібних платежів, ініціаторами яких є фізичні особи. Вони, як правило, охоплюють значну кількість невеликих за розміром платежів кінцевих споживачів товарів і послуг торговельних організацій та підприємств сфери послуг, тобто платежі по кредитних, депозитних операціях, операціях з цінними паперами, що здійснюються безготівковим шляхом.

З розвитком роздрібно-банківського бізнесу формується відповідний його сегмент – це система роздрібних платежів. Система роздрібних платежів представляє собою мережу і повинна розглядатися як механізм інституційних та інфраструктурних домовленостей для трансакцій, клірингу, розрахунків.

Роздрібні розрахункові послуги передбачають організацію обігу засобів платежу і платіжних інструментів, застосування платіжних технологій, способів розрахунків і механізму переказу коштів на певному ринковому сегменті між суб'єктами економічних відносин, одним із яких є фізичні особи. Розрахунки, які здійснюються фізичними особами, мають низку особливостей:

- захищені законом про права споживачів;
- не обмежуються готівковими грошима;
- не пов'язані із підприємницькою діяльністю;
- можуть здійснюватися із відкриттям або без відкриття рахунку;
- можуть здійснюватися як банками, так і небанківськими установами [1, с. 79].

Перевагами безготівкових розрахунків на роздрібному ринку є безпека, доступність, оперативність, низька вартість і зручність. Своєчасність здійснення розрахунків і безперебійність переказу коштів формує довіру населення до безготівкових платежів.

Банківським роздрібним розрахунковим послугам притаманні такі особливості:

- велика кількість учасників і користувачів платіжною системою;
- велика кількість платежів і трансакцій;
- широкий спектр платіжних інструментів;
- екстенсивна обробка платіжної інформації і клірингу;
- здійснення платежів у місцях продаж або ж через віддалений доступ;
- здійснення розрахункових послуг як супутніх при наданні депозитних, кредитних та інших роздрібних банківських послуг;

– використання мережі позабанківського розрахункового обслуговування фізичних осіб через платіжні термінали і пункти прийому платежів у торговельних точках;

- наявність великої кількості прямих та непрямих учасників розрахунків [3, с. 45].

На сьогоднішній день як засоби платежу при здійсненні роздрібних розрахунків застосовуються готівкові гроші (банкнота і розмінна монета), депозитні гроші, чеки, банківські перекази, а також електронні гроші. Кожний засіб платежу має свої особливості, які дозволяють йому зайняти певне місце на ринку роздрібних розрахункових послуг.

Розглянемо особливості кожного із платіжного засобу:

– готівкові гроші – емітуються центральним банком у вигляді банкнот і розмінної монети та є законним платіжним засобом;

– депозитні гроші – різні механізми доступу до банківського рахунку. Відповідно до такого механізму розрізняють:

– інтернет-банкінг – механізм управління власним поточним рахунком на основі протоколів взаємодії, визначених банком, і традиційних механізмів клірингу, які використовуються банками або платіжними провайдерами;

– банківські картки – механізм доступу до спеціальних рахунків, які відкриваються банками при використанні протоколів взаємодії і клірингу, і які розвиваються та підтримуються міжнародними й національними платіжними системами;

– електронні гроші – “зберігаюча” електронно-грошова вартість, представлена вимогою до емітента, яка випускається при отриманні грошових коштів емітентом для здійснення платежів і яка приймається як засіб платежу іншими закладами, що відрізняються від емітента “електронних грошей”. Цей різновид платіжних засобів включає в себе:

– електронні гаманці – перезагрузочні багатоцільові передоплачені картки, які зберігають електронну вартість, що використовується для здійснення роздрібних розрахунків. Електронні гаманці випускаються у закрито циркулюючих системах, особливістю яких є те, що в них відсутня можливість багатократних переказів однієї і тієї ж вартості між агентами;

– мережеві гроші – передоплачений продукт, який дозволяє використовувати кошти за допомогою спеціального програмного забезпечення. Це програмне забезпечення може бути розміщене як на комп'ютері користувача, так і на віддаленому сервері, а трансакції здійснюються за допомогою телекомунікаційних мереж;

– мобільні гроші – передоплачений продукт, який дозволяє використовувати кошти шляхом контакту телефону і відповідного терміналу, поповнення коштів і оновлення необхідного програмного забезпечення здійснюється по радіоканалу [4, с. 25].

До усіх платіжних засобів висуваються основні базові вимоги, на основі аналізу яких можна визначити наскільки конкурентоздатними вони є. Такими вимогами є:

1. Простота використання, є найбільш істотним чинником, який впливає на розповсюдження засобів платежу при банківських роздрібних розрахунках.

2. Технологічність використання. Для роздрібно торгівлі використання сучасних засобів обробки трансакцій є важливим аспектом, який дозволяє істотно зменшити затрати праці, збільшити швидкість здійснення розрахункових операцій, зменшити затрати на такі облікові операції.

3. Стійкість до шахрайства. Кожному засобу платежу притаманні індивідуальні види шахрайства, особливості яких впливають як із характеристик самого засобу платежу, так і умов, в яких він використовується.

4. Анонімність. Незважаючи на заходи, які застосовуються в рамках боротьби із фінансовими зловживаннями і спрямовані на забезпечення ідентифікації учасників фінансових операцій, і надалі існує й залишається дуже актуальним питання щодо власного приватного простору у фінансовій сфері. Отже, можна припустити, що реалізація можливості залишатися анонімним покупцем може впливати на вибір того чи іншого засобу платежу.

5. Універсальність. Одна із важливих якостей, яким наділений засіб платежу. Чим менше обмежень, тим більше агентів готові прийняти цей засіб платежу, тим більше розповсюдження він отримає.

6. Оборотність. Здатність без спеціального підтвердження використовуватися як засіб платежу між будь-якими із агентів, що існують.

7. Автономність. Повинна бути забезпечена можливість використання засобу платежу у випадку недоступності каналів зв'язку (в режимі off-line).

8. Забезпечення мікроплатежів. Засіб платежу повинен мати можливість забезпечити розрахунки з точністю, передбаченою законом. При цьому економічні затрати агентів на організацію такого платежу не повинні позбавляти його змісту.

9. Портативність. Засіб платежу повинен бути доступний для здійснення операцій в умовах “вулиці”.

10. Час використання. Засіб платежу не повинен мати обмеження у часі або ж мати тривалий термін його використання і зрозумілі правила, пов'язані з припиненням його використання.

11. Ліквідність. Будь-який платіжний інструмент повинен бути засобом кінцевого платежу або ж бути таким засобом обміну, який практично без обмежень повинен обмінюватися на банкноти.

12. Економічно раціональна вартість обслуговування торговельної операції для покупця. Комплексна величина, яка включає вартість володіння платіжним засобом і розмір можливих комісій при здійсненні платіжної операції у зіставленні із розміром такої операції. Вартість володіння платіжним засобом – це затрати, пов'язані з його отриманням або перетворенням його в ту чи іншу форму, затрати, пов'язані із отриманням банківської дебетової картки.

13. Економічно раціональна вартість обслуговування торговельних операцій для продавців. Така величина включає вартість операції (наприклад, комісійні винагороди платіжних систем і фінансових агентів або затрати, пов'язані із обробкою готівки), а також вартість перетворення отриманого засобу платежу в таку форму, в якій він може використовуватися в подальших операціях (наприклад, витрати на інкасацію) у зіставленні з розміром таких операцій.

14. Зручність розрахунків у мережі Інтернет.

15. Зручність управління особистими фінансами. Управління коштами повинно дати можливість фізичній особі контролювати і планувати особисті витрати.

Варто також враховувати й чинники, які є визначальними для банків, що емітують ті чи інші платіжні інструменти, зокрема:

– затрати, пов'язані з емісією;

– можливість отримання емісійного доходу. Маються на увазі не комісійні доходи, пов'язані з розрахунковими операціями, а можливість отримувати дохід безпосередньо від емісії або від використання отриманих як депозити коштів [5, с. 21]. У таблиці 1 подані деякі переваги і недоліки засобів платежу, які використовуються для здійснення банківських роздрібних розрахункових послуг.

Загалом варто виділити низку напрямів, за якими подальший розвиток банківських роздрібних розрахункових послуг буде сприяти прискоренню економічного розвитку країни.

По-перше, розповсюдження роздрібних безготівкових платежів при розрахунках у роздрібній мережі за інших рівних умов стимулює споживання фізичних осіб. Коли споживач розраховується готівкою, він може купити не більше, ніж є у нього грошей у гаманці. Це особливо обмежує імпульсивні покупки, але може заставити покупця відмовитися від вигідної, але обмеженої в часі угоди.

Таблиця 1
Засоби платежу і тенденції їх розвитку

Платіжний інструмент	Переваги	Недоліки	Тенденції
Готівкові гроші	Законний платіжний засіб. Загальне використання. Можливість розрахунків “людина-людина”. Безплатні для населення	Суттєві суспільні затрати на готівковий грошовий обіг. Високий ризик втрати в результаті кримінальних дій і стихійного лиха. Складності при великих сумах розрахунків. Непристосованість для дистанційних розрахунків в мережі Інтернет	Зберігають високу частку в платежах. Поступове витіснення із сфери середніх та великих платежів. Поступовий ріст трансакцій
Дебетові картки	Зручність використання, особливо для середніх за розміром платежів. Невисока вартість трансакцій для бізнесу. Можливість дистанційних платежів. Зниження ризиків втрати всієї суми в результаті кримінальних дій. Гарантії здійснення платежу банком-емітентом картки	Не є законним платіжним засобом. Наявність затрат клієнта, обумовлених випуском і використанням картки. Необхідність наявності спеціальної інфраструктури. Неможливість здійснення розрахунків за схемою “фізична особа – фізична особа”. Ризики кримінальних дій в електронному середовищі.	Поступове збільшення частки ринку платежів. Суттєвий ріст кількості трансакцій. Розширення охоплення по мірі розвитку інфраструктури.
Кредитні картки	Зручність користування. Наявність кредитної лінії для клієнта. Стимулювання здійснення покупок. Можливість дистанційних платежів. Зниження ризиків втрати усієї суми в результаті кримінальних дій	Не є законним платіжним засобом. Висока вартість із розрахунку на одну трансакцію. Затрати на утримання картки і необхідність знань по використанню кредиту. Неможливість розрахунків за схемою “фізична особа – фізична особа”. Необхідність наявності спеціальної інфраструктури.	Поступовий ріст або ж стагнація залежно від наповнення ринку кредитування і розвитку інфраструктури. Стабільний рівень кількості трансакцій.
Електронні гроші	Зручність користування, в тому числі й для мікроплатежів. Невисока вартість трансакцій для усіх учасників. Можливість дистанційних платежів	Необхідність наявності спеціальної інфраструктури. Неможливість розрахунків за схемою “фізична особа – фізична особа”. Невисока дохідність для банківських установ. Високий ризик втрати в результаті кримінальних дій і стихійного лиха.	Динамічний ріст і постійне збільшення кількості трансакцій. Обмеження розповсюдження сферою мікрота середніх платежів.
Інтернет-банкінг	Низькі ризики. Можливість оплати великих за розмірами сум	Складність процедури оплати при розрахунках “фізична особа-фізична особа”. Висока вартість трансакцій	Поступове подальше скорочення. Збереження ніші великих за розмірами платежів

Водночас роздрібні платіжні інструменти дають доступ до усіх засобів на банківському або ж іншому рахунку, що робить споживання більш зручним і збільшує його об'єми. Крім того, платіжні картки можуть давати доступ до кредитних ресурсів. Це універсальний і простий метод доступу до споживчого кредитування на відміну від інших видів споживчого кредиту, таких як купівля із відстрочкою платежу або індивідуальні банківські кредити, оформлення яких потребує додаткових затрат часу і ресурсів [6, с.19]. Крім прямого впливу у плані створення додаткового купівельного попиту, покупець отримує можливість купувати товари і послуги в міру необхідності, а не залежно від циклу виплати зарплати та інших доходів.

Оскільки роздрібні платіжні інструменти, як правило, є персоналізованими, вони також дозволяють емітентам і торгівельним закладам пропонувати свої програми зі стимулювання споживання. Розповсюдженням є випуск торговими закладами у співробітництві з банками платіжних карток, які одночасно використовуються для надання скидок і бонусів своїм покупцям. Емітенти також часто пропонують програми бонусів для користувачів карток, щоб стимулювати використання карток [7, с. 14]. Таким чином, і роздрібна торгівля отримує додатковий імпульс для розвитку.

Свою чергою, збільшення споживання призводить до збільшення зайнятості та до економічного зростання (рис. 1).



Рис. 1. Вплив роздрібних безготівкових платежів на споживання та економічне зростання

По-друге, розвиток роздрібних безготівкових платежів позитивно впливає на фінансову систему і монетизацію економіки. Запровадження роздрібних платежів сприяє залученню коштів населення в банківську систему і зменшує готівковий обіг.

По-третє, запровадження роздрібних безготівкових платежів означає зменшення операційних витрат банківської системи і держави загалом.

По-четверте, збільшення безготівкового обігу сприятиме скороченню тіньової економіки, в якій використовуються готівкові розрахунки.

Висновки. Розвиток банківських роздрібних розрахункових послуг та подальше розширення сфери застосування безготівкових розрахунків населення і витіснення розрахунків готівкою є можливим за двома напрямками, це забезпечення безготівкового поступлення грошових доходів населення на банківські рахунки, а також здійснення безготівкових розрахунків із використанням карток, інтернет-розрахунків, систем мобільних розрахунків. Отримання користувачами усіх переваг від розповсюдження безготівкових розрахунків і мінімізації ризиків залежить від рівня конкуренції на ринку банківських роздрібних послуг. Відсутність або ж обмеження конкуренції призведе до підвищення цін або ж обмеження якості послуг. На ринку розрахункових послуг погіршення конкурентного середовища може призвести до зменшення довіри та зацікавленості до використання електронних розрахункових інструментів, і, відповідно, нівелювати усі переваги від використання електронних розрахунків в економіці.

Література:

1. Савинова Н. Г. Розничные платежные системы и их влияние на состояние наличного денежного обращения / Н. Г. Савинова // Вестник самарского государственного экономического университета. – 2011. – № 4. – С. 77–81.
2. Вертіль О. Нацбанк хоче відучити українців від готівки / О. Вертіль, О. Мельник, В. Чепіжко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainer.gov.ua/uk/articles/nacbank>.
3. Банковское дело: розничный бизнес : [учебное пособие] / кол. авторов ; под ред. Г. Н. Белоглазовой и Л. П. Кроливецкой. – М. : КНОРУС, 2010. – 416 с.
4. Трачук А. В. Перспективы распространения безналичных розничных платежей / А. В. Трачук, Д. Ю. Голембиовский // Деньги и кредит. – 2012. – № 7. – С. 24–32.
5. Гагарин П. А. Новые тенденции развития розничных платежных услуг / П. А. Гагарин // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке. – 2010. – № 1. – С. 21–32.
6. Заернюк В. М. Перспективы развития розничных банковских услуг на российском рынке / В. М. Заернюк, Г. Р. Фаизова // Финансы и кредит. – 2012. – № 38. – С. 17–23.
7. Мамонов М. Культ наличности в России: как его развенчать и к чему это приведет / М. Мамонов, А. Пестова, О. Солнцев // Вопросы экономики. – 2011. – № 7. – С. 13–21.
8. Чайковский Я. И. Платіжні системи : [навчальний посібник] / Я. И. Чайковский. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 210 с.